

WSPOMNIENIA

<http://dx.doi.org/10.12775/AE.2015.020>

ARCHIWUM EMIGRACJI

Studia — Szkice — Dokumenty
Toruń, Rok 2015, Zeszyt 1–2 (22–23)

JAN MIECZYŚLAW CIECHANOWSKI (1930–2016)

Obok Tadeusza Wyrwy (1926–2010), Piotra Wandycza (ur. 1923) i Zbigniewa S. Siemaszko (ur. 1923) był czołowym publicystą paryskich „Zeszytów Historycznych”. 13 stycznia 2016 po długiej chorobie roku zmarł w Londynie Jan Mieczysław Ciechanowski.

Historyk urodził się 16 kwietnia 1930 roku w Warszawie¹. Do 1939 roku mieszkał w Grudziądzu. Jego ojciec, pułkownik Bolesław Ciechanowski (1897–1940), był tam dowódcą 64 pułku piechoty. W 1939 roku ciężko ranny w kampanii wrześniowej, został wzięty do niewoli i zamordowany przez Sowietów. We wrześniu 1939 roku młody Jan wraz z matką Jadwigą i młodszym bratem Wojciechem przeniósł się do Warszawy. Tam zamieszkali przy ulicy Królewskiej 2/6. W kwietniu 1943 roku w wieku 13 lat wstąpił do konspiracji (I Obwód „Radwan” [Śródmieście] Warszawskiego Okręgu Armii Krajowej — V zgrupowanie „Siekiera” — 4. kompania — pluton 1107). W pracy konspiracyjnej używał pseudonimu „Jastrząb”. Czternastoletni Ciechanowski walczył w powstaniu warszawskim w rejonie południowego Śródmieścia (batalion „Miłosz” — 3 kompania — pluton 1107). Dwukrotnie został odznaczony Krzyżem Walecznych. Po raz pierwszy 1 września 1944 za zdobycie gmachu Pasty. Później został ranny w walkach w rejonie placu Trzech Krzyży. Drugi raz otrzymał Krzyż Walecznych 2 października 1944 roku. Po upadku powstania, trafił do obozu jenieckiego na terenie Austrii (stalag XVIII A w Wolfsbergu)². Po wyzwoleniu obozu udał się do Włoch, gdzie wstąpił do 2 Korpusu Polskiego gen. W. Andersa. Pełnił tam służbę w kompanii ochrony Sztabu Kwatery Głównej 5 Kresowej Dywizji Piechoty. Już w listopadzie rozpoczął naukę Gimnazjum i Liceum swojej macierzystej dywizji w Modenie. W tym samym czasie otrzymał wiadomość, że zmarła w Polsce jego matka, chora na raka. Dowiedział się też o tragicznym losie swojego ojca. W kraju pozostał natomiast jego młodszy brat, którego wychowywały siostry jego matki. W sierpniu 1946

---

¹ Podstawowe dane biograficzne: K. Tarka, *Próba „zwerbowania agenta perspektywistycznego”*, *Zeszyty Historyczne* 2009 z. 167, s. 147–167; J. M. Ciechanowski, *Moje utarczki z bezpieką*, *Zeszyty Historyczne* 2009 z. 168, s. 228–239.

² *Wstęp do siódmego — rocznicowego — wydania*, [w:] J. M. Ciechanowski, *Powstanie Warszawskie. Zarys podłoża politycznego i dyplomatycznego*, Pułtusk–Warszawa 2009, s. 12, przyp. 2.

roku osierocony szesnastolatek przybył do Wielkiej Brytanii. Początkowo mieszkał w obozie w Tavistock w okolicy Plymouth. W 1948 roku został uczniem Joseph Conrad School w Haydon w pobliżu Sherborne. Tam, po dwóch latach nauki, uzyskał maturę (1951). Następnie Ciechanowski studiował ekonomię, nauki polityczne i historię w London School of Economics and Political Science. Naukę starał się też łączyć z pracą publicystyczną. W latach 1957–1960 był członkiem zespołu redakcyjnego „Konturów”, młodzieżowej kolumny drukowanej raz na dwa tygodnie na łamach „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza” w Londynie. Jednocześnie w okresie 1959–1962 był członkiem redakcji miesięcznika „Kontynenty”. Ciechanowski w swojej publicystyce wytykał starszej generacji emigrantów niedoceny zmian, zachodzących w Polsce, antyrosyjskie fobie i uprzedzenia oraz złudną nadzieję na pomoc ze strony Zachodu. Był też zwolennikiem nawiązywania bliższych kontaktów z krajem. Młodego publicystę niechętnego „niezłomnej emigracji”, apelującego do emigracyjnej młodzieży do aktywności, szybko dostrzegł Jerzy Giedroyc i Juliusz Mieroszewski. Zaproponowali mu pisanie artykułów na różne tematy do paryskiej „Kultury”.

Z kolei na początku 1961 roku Ciechanowski został wykładowcą historii myśli politycznej w City of Westminster i Baling Technical College. Od września 1963 roku pracował w London School of Economics and Political Science. Tam rozpoczął pracę nad rozprawą doktorską, dotyczącą powstania warszawskiego. Po latach wspominał:

o tym, że nasza historia była i nadal jest zakłamaną, często pisana na „zamówienie” takich czy innych czynników, przekonałem się sam, kiedy pisałem mój doktorat n.t. powstania warszawskiego. Gen. Tadeusz Pełczyński („Grzegorz”), jeden z trzech głównych autorów tego powstania, a następnie, już po wojnie, jeden z głównych założycieli koła byłych żołnierzy AK i Studium Polski Podziemnej (SPP) oraz redaktor szeregu jego wydawnictw, ostrzegał mnie kilka razy, że jeśli nie napiszę mej pracy po „naszej myśli”, to może on zostać moim „strasznym wrogiem”. Na co odpowiadałem mu zawsze, że będę pisał to, co mi powinność historyka nakazuje³.

Doktorat obronił w 1968 roku. Następnie pracował w School of Slavonic and East European Studies, University of London.

W okresie stanu wojennego w takimi znanymi historykami jak: Anthony Polonsky, Leonard Schapiro (1908–1983) czy Hugh Seton-Watson (1916–1984) zorganizował w Londynie akcję protestacyjną — wielki wiec publiczny w Institute of Education. Następnie zaangażował się też w pracę Polish Students Appeal Fund, który umożliwił młodym ludziom, których stan wojenny zastał w Wielkiej Brytanii, ukończenie studiów na wyższych uczelniach brytyjskich. W latach 1982–1989 był członkiem Zarządu i Skarbnikiem tego Funduszu. W 1983 roku wziął udział w obchodach 40. rocznicy wybuchu powstania w Getcie Warszawskim, zaproszony do kraju przez Główną Komisję Badań Zbrodni Niemieckich. Pobyt w kraju wykorzystał do zbierania publikacji tzw. „drugiego obiegu” dla dyrektora Biblioteki Polskiej w Londynie — Zdzisława Jagodzińskiego. Jednocześnie przy pomocy brata i bratowej dostarczał do Polski różne publikacje i książki, w tym „Kulturę” i „Zeszyty Historyczne”. Trzeba pamiętać, że w okresie 1984–1989 często przebywał w Polsce. Było to efektem podpisanego w 1984 roku brytyjsko-polskiego porozumienia o współpracy kulturalnej „Polonica w Archiwach Brytyjskich 1419–1945”. Był uczestnikiem wielu konferencji organizowanych najczęściej na UJ i KUL. W latach 1988–1990 był jednym z organizatorów dwóch wystaw zorganizowanych przez British Council i Naczelną Dyрекję Archiwów Pań-

---

³ J. M. Ciechanowski, *Czym były dla mnie „Kultura” i „Zeszyty Historyczne”*, *Zeszyty Historyczne* 2010 z. 171, s. 195–202.

stwowych w Warszawie — „Britain Through Polish Eyes” i „Documents from Polish Archives from the Middle Ages to 1945”. Były one prezentowane w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu oraz w Londynie, Oksfordzie i Glasgow. Z kolei w połowie lat 90. brał udział w założeniu Centrum Studiów Europejskich, wchodzącego w skład Wydziału Nauk Politycznych Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku, w której był wykładowcą.

Wraz z Andrzejem Micewskim i Janem Kazimierzem Zawodnym otrzymał w 1979 roku nagrodę „Kultury” dla historyków, z okazji wydania 50. numeru „Zeszytów Historycznych”. Z kolei w roku 1984 otrzymał Nagrodę im. W. Pietrzaka, a w 1985 Nagrodę Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. W latach 1989–2004 zabiegał o wejście Polski do NATO i Unii Europejskiej. Przyczynił się do budowy pomnika gen. Władysława Sikorskiego w Londynie w roku 2003. W 2005 roku w uznaniu wybitnych zasług w propagowaniu polskiej historii i tradycji narodowych prezydent Aleksander Kwaśniewski odznaczył go Krzyżem Wielkim Orderu Odrodzenia Polski. W 2011 roku został doktorem honoris causa Polskiego Uniwersytetu Na Obczyźnie w Londynie (PUNO). Był też członkiem Komisji Historii Wojen i Wojskowości Polskiej Akademii Umiejętności.

Jego najgłośniejszą książką jest *Powstanie warszawskie. Zarys podłoża politycznego i dyplomatycznego*. Została ona wydana po raz pierwszy nakładem Londyńskiej Odnowy w 1971 roku. Już w 1974 r. Cambridge University Press wydało się jej angielski przekład, a w 1989 roku praca ukazała się po japońsku⁴. Wydanie krajowe ukazało się po raz pierwszy w 1984 roku, spotykając się z dużą liczbą recenzji i dyskusji⁵. Po wielu latach książka została gruntownie uzupełniona i ukazała się nakładem Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku⁶. Ciechanowskiego, zgodnie z podtytułem książki, nie interesowała militarna strona powstania w stopniu większym niż to jest niezbędne do wyjaśnienia decyzji politycznych. Praca została oparta na bogatej bazie źródłowej, w większości nieopublikowanych materiałów. W książce autor wychowany w brytyjskiej tradycji intelektualnej podjął próbę przełamania „polonocentrystycznego pojmowania historii, przeceniającego z zasady rolę Polski w dziejach Europy”⁷. Sprzeciwiał się przekonaniu o konieczności wybuchu powstania, które ocenił jako błąd i klęskę. Całościowa wymowa pracy silnie uderzała w rozpowszechniony w środowiskach emigracyjnych kult powstania i jego dowódców. Warto dodać, że wiele lat później emigracyjny historyk krytykował również Normana Daviesa za jego po-

---

⁴ *The Warsaw Rising of 1944*, Londyn 1974, wyd. 2: 1975, wyd. 3: Cambridge 2002; *Warushawa Hōki 1944*, Tokio 1989.

⁵ Pracę przedmową poprzedził A. Skrzyński, Warszawa 1984 (wyd. 2: 1984, wyd. 3: 1987, wyd. 4: 1989). Rec.: B. Rajć, *Istorijski Łasopis* 1982 z. 32, s. 262–264; A. Friszke, *Spór o powstanie warszawskie*, *Więź* 1988 nr 7/8, s. 265–272; J. Lwowski, *Emigracyjny historyk o Powstaniu Warszawskim*, *Nowe Życie* 1985 nr 19, s. 4–5; T. Sołtan, *Kierunki* 1984 nr 45, s. 13; P. Stachiewicz, *Powstanie warszawskie po czterdziestu latach*, *Nowe Książki* 1984 nr 12, s. 8–12; E. Żuchowski, *Rocznik Dziejów Ruchu Młodowiejskiego* 1987 nr 2, s. 228–233; *Za co krytykowano książkę Rozmowa z prof. Janem Mieczysławem Ciechanowskim, rozmawiał M. Turski*, *Polityka* 1984 nr 33, s. 14.

⁶ *Powstanie Warszawskie. Zarys podłoża politycznego i dyplomatycznego*, Pułtusk 2004 (kolejne wydania: 2009, 2012, 2014). Rec.: E. Duraczyński, *Gorzkie prawdy o Powstaniu Warszawskim*, *Zeszyty Historyczne* 2004 z. 150, s. 180–187; J. Kraszewski, *Powstanie i politycy*, *Przeгляд Socjalistyczny* 2009 nr 4, s. 119–124.

⁷ R. Stobiecki, *Klio na wygnaniu. Z dziejów polskiej historiografii na uchodźstwie w Wielkiej Brytanii po 1945 r.*, Poznań 2005, s. 279.

dejscie do powstania warszawskiego, zaprezentowane w publikacji *Powstanie '44*⁸. Ten nurt badawczy był kontynuowany w kolejnych pracach Ciechanowskiego: *Na tropach tragedii — Powstanie Warszawskie 1944. Wybór dokumentów wraz z komentarzem*⁹ (Warszawa 1992) oraz *Pomoc lotnicza Wielkiej Brytanii dla powstania warszawskiego: raport pułkownika H.M. Threlfalla*¹⁰. Historyk był też współautorem, wraz z Keithem R. Swordem i Normanem Daviesem, pracy *The Formation of the Polish Community in Great Britain, 1939–1950*¹¹ oraz współredaktorem książki *General Władysław Anders. Soldier and Leader of the Free Poles in Exile* (Londyn 2008). Profesor Ciechanowski był też współautorem, obok m.in. Anthony'ego Polonsky'ego i Zbigniewa Pelczyńskiego, wydanej w 1980 roku przez Cambridge University Press: *The History of Poland since 1863*¹². Z kolei wydana kilka lat temu *Wielka Brytania i Polska. Od Wersalu do Jałty. Wybór artykułów, dokumentów i recenzji*¹³ jest zbiorem Jego rozproszonych prac, dotyczących polsko-brytyjskich stosunków politycznych i dyplomatycznych oraz współpracy militarnej, opublikowanych w głównie w paryskich „Zeszytach Historycznych” w latach 1982–2005. Znajduje się tam też materiał nowy, uzupełniony o przyczynki do raportu Polsko-Brytyjskiej Komisji Historycznej na temat wspólnej działalności wywiadowczej. W drugim obiegu zostały wydane popularne prace Ciechanowskiego: *O genezie i upadku II Rzeczypospolitej*, (Londyn 1981, Lublin 1986) oraz w jego opracowaniu *Trzy wykłady o AK* Tadeusza Bora-Komorowskiego (Warszawa 1981, Wrocław 1982).

Jednym z ważniejszych jego dokonań naukowych była współpraca z „Zeszytami Historycznymi”. Łącznie opublikował na ich łamach blisko 50 tekstów: artykułów, recenzji, materiałów i rozmów. Współpracował też z londyńskimi „Wiadomościami” i „The Times Literary Supplement”.

Profesor Jan Mieczysław Ciechanowski zmarł 13 stycznia 2016 w Londynie. Odśledził nie tylko emigracyjny historyk, ale także ważny świadek historii.

Michał Kozłowski (Lublin)

---

⁸ Zmarowana szansa (uwagi i refleksje nad polskim wydaniem książki Normana Davisa „Powstanie '44”), *Zeszyty Historyczne* 2004 z. 149, s. 99–117.

⁹ Warszawa 1992. Rec.: A. Janowski, *Kronika Warszawy* 1994 nr 1/2, s. 313–321.

¹⁰ Warszawa 1994. Rec.: E. Kołodziej, *Archeion* 1995, s. 132–134.

¹¹ London 1989. Rec.: R. Habielski, *Polacy w Wielkiej Brytanii*, *Więź* 1990 nr 5/6, s. 171–174; A. A. Hetnal, *Canadian-American Slavic Studies* 1991 nr 1/4, s. 412–415; A. Korboński, *American Historical Review* 1991 nr 2, s. 520–521; P. Wandycz, *The Slavonic and East European Review* 1990 nr 3, s. 579–580; H. Świdarska, *Polska społeczność w Wielkiej Brytanii*, *Kultura* 1990 nr 1/2 (508–509), s. 181–185; W. H. Zawadzki, *English Historical Review* 1993 nr 426, s. 262–263.

¹² Kolejne wydania: 1983, 1985. Rec.: M. M. Drozdowski, A. Garlicki, S. Kieniewicz, *Najnowsze dzieje Polski z perspektywy Cambridge*, *Przegląd Historyczny* 1982 z. 3/4, s. 341–351; M. M. Drozdowski, A. Garlicki, S. Kieniewicz, *The Contemporary History of Poland in the Cambridge Perspective*, *Acta Poloniae Historica* 1985, s. 151–169; K. F. Frandsen, *Historisk tidsskrift* 1982 nr 2, s. 429–430; L. R. Lewitter, *Poland since 1863*, *Historical Journal* 1982 nr 1, s. 239–246; W. Zawadzki, *English Historical Review* 1982 nr 382, s. 379–381.

¹³ Pułtusk 2008. Rec.: T. Wyrwa, *Stosunki polsko-brytyjskie od Wersalu do Jałty*, *Zeszyty Historyczne* 2008 z. 166, s. 146–161.